JSST

Vol.15 / Issue 4 / 2022 / (No. 54)
Print ISSN: 2008-4560 / Online ISSN: 2423-4516
https://doi.org/10.30699/jsst.2023.1368

OPEN ACCESS

Pages: 57-70 / Research Paper / Received: 25 September 2021 / Revised: 08 March 2022 / Accepted: 09 March 2022

Journal Homepage: https://jsst.ias.ir

Military Use and Arms Race in Space from the Perspective of International Law

Negar Mofakham Naser Eslami[1]*, Ahmad Momeni Rad[2] and S. Ahmad Tabatabai[3]

1. Ph.D. Student, Public International Law, Aras International Campus, University of Tehran, Tehran, Iran

2. Assistant Professor, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

3. Assistant Professor, College of Farabi, University of Tehran, Tehran, Iran

*Corresponding Author's E-mail: negar.mofakhamna@ut.ac.ir

Abstract

Today, one of the main concerns of the Committee for the Peaceful Use of Outer Space (COPUOS) and its subcommittees is the issue of militarization in space law. Top space countries such as the United States, Russia and China have added to this concern by using advanced space military equipment. Therefore, the international community must look for desirable and practical solutions to solve this problem in order to prevent militarization and the creation of an arms race in space. Based on this, the present article tries to investigate the military prohibitions governing space activities in order to prohibit such activities in outer space by analyzing the military use of space and legal documents and explaining the conventional and customary system governing space treaties and by examining some dual-use space-based weapons; Conduct a descriptive analysis and reveal more about the negative aspects of the military use of space.

Keywords: Space law, Arms race, Space militarization, Conventional and customary system, Space weapons

COPYRIGHTS
© 2022 by the authors. Published by Aerospace Research Institute. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

How to cite this article:
N. Mofakham Naser Eslami, A. Momeni Rad, and S. A. Tabatabai, "Military Use and Arms Race in Space from the Perspective of International Law," *Journal of Space Science and Technology*, Vol. 15, No. 4, pp. 57-70, 2022 (in Persian), https://doi.org/10.30699/jsst.2023.1368.

JSST

دوره ۱۵ / شماره ۴/ ۱۴۰۱ / (پیاپی ۵۴)

شاپای چاپی: ۴۵۶۰- ۲۰۰۸ / شاپای الکترونیکی: ۴۵۱۶-۲۴۲۳

https://doi.org/10.30699/jsst.2023.1368

OPEN ACCESS

ص. ص. ۷۰- ۵۷ / مقاله علمی- پژوهشی / دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۳ / بازنگری: ۱۴۰۰/۱۲/۱۷ / پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۸

Journal Homepage: https://jsst.ias.ir

استفاده نظامی و مسابقه تسلیحاتی در فضا از منظر حقوق بین‌الملل

نگار مفخم ناصراسلامی[۱*]، احمد مؤمنی‌راد[۲] و سید احمد طباطبایی[۳]

۱- حقوق بین‌الملل عمومی، پردیس بین‌المللی ارس، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲- دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳- پردیس فارابی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

***ایمیل نویسنده مخاطب: negar.mofakhamna@ut.ac.ir**

چکیده

امروزه یکی از دغدغه‌های اصلی کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو (کوپوس) و زیرکمیته‌های آن، مسئله نظامی‌گری در حقوق فضا ست. کشورهای برتر فضایی همچون ایالات متحده آمریکا، روسیه و چین به دلیل بهره‌گیری از ادوات نظامی پیشرفته فضایی بر این نگرانی افزوده‌اند. بنابراین جامعه جهانی باید برای حل این معضل به دنبال راهکارهای مطلوب و عملی باشد تا از نظامی‌گری و ایجاد مسابقه تسلیحاتی در فضا جلوگیری کند. بر این مبنا مقاله حاضر سعی دارد تا با واکاوی استفاده نظامی از فضا و اسناد حقوقی و تبیین نظام قراردادی و عرفی حاکم بر معاهدات فضا به بررسی ممنوعیت‌های نظامی حاکم بر فعالیت‌های فضایی در جهت منع اینگونه فعالیت‌ها در فضای ماورای جو بپردازد و با بررسی برخی از تسلیحات فضاپایه باکاربرد دوگانه؛ به تحلیلی توصیفی پرداخته و جنبه‌های ناروای استفاده نظامی از فضا را بیش از پیش آشکار سازد.

واژه‌های کلیدی: حقوق فضا، مسابقه تسلیحاتی، نظامی‌سازی فضا، نظام قراردادی و عرفی، تسلیحات فضایی

اختصارات

کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو (کوپوس)	Committee on the Peaceful Use of Outer Space (COPUOS)
زیرکمیته فنی و علمی و حقوقی	The Scientific and Technical & Legal-Subcommittee
سیستم نظارت ماهواره‌ای و موشکی	Satellite and Missile Observation System (SAMSON)
کمیته مذاکرات ویژه	Ad hoc negotiating committee
منع مسابقه تسلیحاتی در فضا	Prevention of an Arms Race in Outer Space (PAROS)

مقدمه

حقوق بین‌الملل فضا و به تبع آن فعالیت‌های فضایی از پدیده‌های جدید در حقوق بین‌الملل است که با انعقاد معاهدات فضای ماورای جو و تصویب قطعنامه‌های متعددی همراه بوده است. یکی از تحولات مهم در این زمینه، تاسیس کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای ماورای جو (کوپوس)[۴] در سال ۱۹۵۹ و دو (زیرکمیته فنی و علمی و حقوقی)[۵]آن است که ذیل قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد به تصویب رسیده‌اند. تاریخچه مطالعات فضایی به همان سال‌های آغازین بعد از جنگ سرد و پرتاب اولین فضاپیما با نام، (اسپوتنیک ۱)[۶] توسط اتحاد

۱. دانشجوی دکتری
۲. استادیار
۳. استادیار

4. Committee on the Peaceful Use of Outer Space, (COPUOS)
5. The Scientific and Technical & Legal-Subcommittee
6. Sputnik 1

COPYRIGHTS
© 2022 by the authors. Published by Aerospace Research Institute. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

جماهیر شوروی سابق، برمی‌گردد. پرتابی که اگرچه نقطه عطفی در تلاش برای دستیابی در جهت اثبات بی‌بدلیل پیشرفت های فضایی در زمان خود گردید اما سبب شد سایر قدرت های فضایی همچون ایالات متحده آمریکا و سپس چین در رتبه های بعدی برای ارائه قدرت فضایی خود بتوانند به این گونه فناوری‌ها حتی پیشرفته تر و برتر از شوروی سابق دست یازند. از سوی دیگر، در عرصه بین‌الملل با انعقاد معاهدات فضایی و پیشنهاد تصویب قطعنامه ها و یا صدور اعلامیه هایی در جهت استفاده صلح آمیز از فضا با منع کاربرد نظامی و زیر نظر مجمع عمومی سازمان ملل متحد توسط بازیگران فضایی تلاشهایی انجام شد؛ اما در عین حال با زیرپا گذاشتن همین قواعد حقوقی، چالش های لاینحل و خطرآفرین متعددی برای سایر کشورها بوجود آمد و روز به روز بر کشاکش عدم رعایت این قواعد دامن زده شد. به این ترتیب اجرای صحیح این معاهدات و قطعنامه ها، به ویژه در سال های اخیر به دلیل افزایش تنش های بین‌المللی و تولید انواع تجهیزات و ادوات نظامی پیشرفته اهمیت پیدا کرد معمولا از این نوع تجهیزات در حملات سایبری (سایبر اتک)[۷] استفاده می شود. که با انواع ماهواره های دوربرد فضایی از نوع زمین به فضا و بالعکس قابل کنترل و ردیابی هستند. با این توصیف نیاز برای تحقق اهداف بنیادین حقوق بین‌الملل بر طبق منشور ملل متحد و به خصوص اصول اساسی حقوق بین‌الملل فضا در جهت استفاده های صلح آمیز از یک سو و رعایت اصول نظام قراردادی–عرفی همراه با تفاسیر درست بی غرضانه و غیر یک‌جانبه به عنوان ابزاری در جهت برداشت صحیح از مفاهیم معاهدات فضایی با کمک گرفتن از دکترین حقوقی از سوی دیگر، احساس شد.

بنابراین این سوال مطرح است که با واکاوی در منابع از جمله، اسناد و قواعد حقوق بین‌الملل فضا و سایر اسناد مرتبط بازدارنده در مخاصمات مسلحانه[۸] که در حقوق بین‌الملل بشردوستانه[۹] نیز ممنوع شده‌اند و به تعبیری قابلیت تسری در مخاصمات مسلحانه فضایی را نیز دارند؛ چه ابعادی از منع کاربرد نظامی و مسابقه تسلیحاتی در رژیم حقوقی فضا آشکار می‌گردد. همچنین، تسلیحات نظامی از نوع فضایی تا چه اندازه در جهت نظامی‌سازی فضا نقش ایفا می‌کنند؟ پاسخ به این پرسش‌ها ابعاد پیچیده موضوع را واکاوی کرده و جنبه‌های پنهان آن را تا حدود زیادی آشکار می‌سازد.

حقوق بین‌الملل ناظر بر فضای ماورای جو

حقوق فضایی[۱۰] را می‌توان به عنوان مجموعه‌ای جامع از قوانین و قواعد حاکم بر فعالیت های فضایی درنظر گرفت. این حقوق همچون سایر حقوق بین‌المللی شامل انواع موافقتنامه های بین‌المللی، معاهدات، کنوانسیون‌ها، قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد و همچنین قوانین و مقررات سازمان های بین‌المللی دیگر است. علاوه بر آن، بسیاری از کشورهای صاحب فناوری فضایی مجموعه‌ای از قوانین ملی در زمینه فعالیت های فضایی دارند که در برگیرنده موضوعات متنوعی همچون حفظ محیط فضا و زمین، مسئولیت خسارت های ناشی از اشیای فضایی، حل اختلافات، نجات فضانوردان، استفاده از فناوری‌های فضایی و همکاری‌های بین‌المللی است. «یکی از ویژگی های حقوق بین‌الملل فضایی، ویژگی قراردادی بودن آن است؛ زیرا اکثر مقررات آن در معاهدات درج شده است. ویژگی متمایز دیگر، غلبه معاهدات چند جانبه به‌ویژه در جایی است که مربوط به قواعد و اصول پایه‌ای است. این به دلیل نقش تعیین‌کننده سازمان ملل در ایجاد حقوق فضایی است. حقوق فضایی نشان می‌دهد که همکاری بین‌المللی برای کنترل فعالیت‌های فضایی اجتناب ناپذیر است تا اختلالات و نابسامانی ها صورت نپذیرد» [۱]. «(معاهدات ملل متحد راجع به حقوق فضا)[۱۱] دستاورد مصالحه ها، استدلال‌ها و مذاکرات است. این معاهدات از طریق کمیته کوپوس به تصویب رسیده‌اند که اقداماتش را بر مبنای کنسانسوس[۱۲] انجام می‌دهد. در نتیجه لسان آنها شفاف نیست و به سادگی اجازه نمی‌دهند تا محتوا و گستره حقوق و امتیازات و همچنین تکالیف و تعهداتی را که شامل می‌شوند، تعیین کنیم» [۲].

نظام قراردادی و عرفی

عرف بین‌الملل، یک رویه عمومی پذیرفته شده حقوقی است که در شکل‌گیری حقوق بین‌الملل مدرن و همچنین حقوق بین‌الملل فضایی نقشی حیاتی ایفا می‌کند. منشأ عرف های حقوق بین‌الملل عمومی همان‌طور که در اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری نیز به آنها اشاره شده است، از رویه عمومی کشورها همراه با اعتقاد حقوقی آنها به انجام دادن یا انجام ندادن امری نشات می‌گیرند و برای همه کشورها لازم‌الاجرا هستند. حقوق بین‌الملل فضا هم مانند سایر موضوعات حقوق بین‌الملل از منابع متعددی از جمله نظام های قراردادی و معاهدات و قواعد عرفی تشکیل شده است. «برخی از علمای حقوق بین‌الملل، قطعنامه های سازمان ملل متحد در امور فضایی را نوعی (شکل‌گیری فوری حقوق بین‌الملل عرفی)[۱۳] دانسته‌اند. این امر بالاخص درباره قطعنامه هایی می‌تواند بیشتر صادق باشد که با اتفاق آراء یا بدون رای‌گیری و با اجماع تصویب شده‌اند. چون بیانگر شکل‌گیری یک باور حقوقی جدید هستند. همین فرآیند درباره تبدیل معاهدات به‌عرف وجود دارد. درباره قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل در خصوص

7 . Cyber Attacks
8 . Armed Conflicts
9 . International Humanitarian Low
10 . Space Low

۱۱. برای مشاهده سایر معاهدات مرتبط که در بخش ممنوعیت های حقوق فضا می توان به آنها استناد کرد به ص. ۹ مقاله حاضر مراجعه شود.

12 . Consensus
13. Instant international customary law

فعالیت های فضایی می‌توان گفت که این قطعنامه ها به غیر از قطعنامه اصول پخش مستقیم مصوب (۱۹۸۲) که با اتفاق آرای تصویب نشده، از همین رو شاهدی بر ایجاد حقوق نرم است که بر اثر مرور زمان حالت نرم بودن آنها از بین رفته چون به نظر می‌رسد تبدیل به قواعد عام حقوق بین‌الملل یا عرف بین‌المللی شده‌اند، این امر بخصوص درباره اصول حاکم بر ارزیابی از راه دور (۱۹۸۶) و اصول حاکم بر استفاده از منابع انرژی هسته‌ای (۱۹۹۲) بیشتر مشهود است؛ زیرا همه دولت ها آنها را رعایت کرده‌اند. بنابراین، با توجه به نظرات بیان شده در زمان تصویب قطعنامه های سازمان ملل در حیطه فعالیت های فضایی و فرآیند تصویب و تبعیت از آنها می‌توان بیان داشت که این قطعنامه ها در شرایطی الزام‌آور شدند که به طور یکنواخت و مستمر تکرار و رعایت شده و به عرف تبدیل شده بودند و نام آنها تاثیری در میزان الزام آوری آنها ندارد» [۳]. پس از تصویب (موافقتنامه ماه)[۱۴]در ۱۹۷۹ هیچ معاهده دیگری به تصویب نرسید که به طور مستقیم و عام فعالیت های فضایی را قانونمند نماید؛ لیکن قطعنامه‌های متعددی در این حوزه تصویب شده است.

به جز موافقتنامه ماه، معاهدات دیگر از پذیرش نسبتا کلی بهره‌مند هستند. «این مسئله موید این مطلب است که جامعه بین‌المللی هنوز در انتظار حصول به اجماع در مورد چارچوب حقوقی فعالیت های فضایی است. همچنین بدان معناست که برای بسیاری از فعالیت های فضایی، یک رژیم حقوقی بین‌المللی با ماهیت معاهده ای یا قطعنامه‌ای وجود دارد»[۴]. «اصولا حقوق بین‌الملل عام به طور عمده حقوق عرفی است. در هر نظام حقوقی، عرف اولین قالبی است که در آن حقوق موضوعه احساس می‌شود» [۵]. «به گفته نی‌یس[۱۵] هیچ معاهده‌ای نمی‌تواند ارزش یک عرف به خوبی تثبیت شده به عنوان راهنمای حقوق بین‌الملل خواه به خودی خود یا به عنوان تفسیر وجدان بین‌المللی یک دوران مشخص را داشته باشد» [۶]. «عناصر مادی عرف شامل مکاتبات دیپلماتیک، بیانیه‌های سیاسی، نظرات کارشناسان حقوق رسمی، دستورالعمل های رسمی درباره مسائل حقوقی و تصمیمات قضایی ملی و بین‌المللی است. ارزش هر یک از این منابع متفاوت است و به اوضاع و احوال هر مورد بستگی دارد»[۷]. «طبق نظر بین‌چنگ[۱۶] تغییرات سریع جغرافیای سیاسی متقابلا مستلزم توسعه سریع حقوق بین‌الملل می‌باشد. تئوری (عرف فوری)[۱۷] نیز بر مبنای همین تغییرات شکل گرفته است؛ اگرچه شکل‌گیری حقوق بین‌الملل همچنان نیاز به پذیرش بین‌المللی دارد، اما نسبت به آنچه که به طور سنتی اتفاق می‌افتد می‌تواند طی زمان کوتاه تر و بر مبنای رفتار تعداد کمتری از کشورها شکل بگیرد. براساس تئوری عرف فوری، حقوق بین‌الملل عرفی برآمده از اظهار قوانینی که پذیرش عام دارند و اقدامی که حاکی از حمایت از آن یا رفتار حاکی از پذیرش آن باشد، است»[۸]. «حقوقدانان روسی بر این اعتقادند که عرف بین‌الملل به عنوان یک قاعده، نتیجه توافق بین دولت‌ها پیرامون اصول کلی است که صرفا به تعریف کلیات رفتار مجاز دولت‌ها و سایر موضوعات حقوق بین‌الملل می‌پردازد. آنها همچنین بر این باورند که عرف بین‌الملل نقش مهمی در موقعیت‌های زیر ایفا می‌کند: به عنوان منبع حقوق و تعهدات دولت ها در حوزه‌هایی که در روابط چند جانبه فاقد معاهده هستند و روابط بین دولت هایی که عضو یک کنوانسیون خاص نیستند را قاعده‌مند می‌سازد و همچنین به روابط دولت هایی که یک طرف در کنوانسیونی عضویت دارد و دیگری ندارد سامان می‌بخشد. وقتی این اصول در مورد فضا مطرح می‌شود دیدگاه‌های متفاوتی بروز می‌یابند.

به‌عنوان نمونه، درباره فعالیت های سنجش از راه دور این نظر وجود دارد که این موضوع به طور کلی مورد پذیرش گسترده قرار گرفته است و رویه طولانی در مورد سنجش از دور زمین و منابع طبیعی آن اهمیت حقوق عرفی را افزایش داده است چرا که بر طبق آن اجرای برنامه‌های سنجش از دور بدون کسب اجازه قبلی از کشور تحت سنجش، مجاز تلقی شده است اما این عقیده از سوی بعضی دیگر از نظریه پردازان در موارد مربوط به عبور بی‌ضرر از فضای هوایی کشورها، در موقع صعود به سوی فضای ماورای جو یا بازگشت از فضا مستثنی شده است» [۹]. «پیروی از حقوق بین‌الملل عرفی در شرایطی که نظام معاهداتی فضا ناکارآمد باشد، خود مزایایی به همراه خواهد داشت. برای مثال، ممکن است حاکی از قوانینی باشد که حافظ ماهواره های نظامی یا غیر نظامی در مناطقی باشد که تحت پوشش معاهدات فضایی قرار نگرفته‌اند. بعلاوه، حقوق بین‌الملل عرفی این قابلیت را دارد که با توجه به تحولات سیاسی و فناوری تغییر کند، زیرا حقوق بین‌الملل عرفی نشات گرفته از رفتار و عملکرد دولت های مختلف است. در مجموع حقوق بین‌الملل عرفی به طور بالقوه بسیاری از شکاف‌های موجود در نظام حقوق معاهداتی را جبران می‌نماید که در خصوص حقوق بین‌الملل عرفی فضا دو تئوری وجود دارد: عرف فوری و شبیه‌سازی قوانین موجود با مسائل مربوط به فضا. براساس این تئوری، عرف فوری که اجازه اقدامات پیشگیرانه را می‌دهد، زمانی شکل می‌گیرد که یک دولت اقدام یک جانبه‌ای را انجام دهد و سایر دولت‌ها از آنها پیروی نمایند یا اینکه آن را بپذیرند از سوی دیگر شبیه‌سازی از قوانین زمین پایه نیز می‌تواند نقش حقوق بین‌الملل عرفی را ایفا کند» [۱۰].

تبیین مفاهیم نظامی و تسلیحاتی کردن فضای ماورای جو

«به هر نوع بهره‌برداری از فضا با اهداف نظامی، [۱۸] «نظامی‌کردن» فضا گفته می‌شود که با پرتاب اولین ماهواره های ارتباطی جهت استفاده نظامی به فضا مورد اطلاق قرار گرفت اما [۱۹]«تسلیحاتی کردن» زمانی

14. Moon Agreement,1979
15 . Nys
16 . Bin Cheng
17 . Instant Custom
18 . Militarization
19 . Weaponization

به کار گرفته می‌شود که سامانه های تسلیحاتی در مدارهای فضا به کار گرفته شود که قابلیت های حمله به اهداف در فضا یا در زمین را داشته باشند. تسلیحاتی شدن فضا به فرایندی که نتیجه آن استقرار تسلیحاتی در فضا که ممکن است با هدف تخریب اهدافی که در مدار یا اهداف زمینی وجود دارند، نیز تعریف شده است» [۱۱].

به گفته پروفسور ایوان آ. ولاسیک[۲۰] «اصطلاح "نظامی‌سازی" که در مورد فضای ماورای جو به کار می‌رود، نباید با "تسلیح سازی" اشتباه گرفته شود. اگرچه هیچ تعریف معتبر بین‌المللی برای هر یک از این دو واژه وجود ندارد، اما نظامی سازی فضا (به استفاده از فضا توسط تعداد قابل توجهی از فضاپیماهای نظامی) اشاره دارد، در حالی که دومی، مسلح سازی فضا «به قرار دادن هر وسیله‌ای که برای حمله به اهداف ساخته دست بشر در فضای ماورای جو و یا در محیط‌های زمینی و برای هر مدت زمانی طراحی شده است، اطلاق می‌شود» [۱۲].

پیشینه نظامی و تسلیحاتی‌کردن فضای ماورای جو

هر دو ابرقدرت فضایی (آمریکا و روسیه) از روزهای آغازین عصر فضایی، ادوات مختلفی را طراحی کرده و در مدار قرار داده‌اند تا از آرایش های نظامی تاکتیکی و استراتژیکی برخوردار شوند. به‌رغم مخالفت عمومی، مدت‌ها قبل از ارسال اسپوتنیک به فضا، برنامه‌های فضایی اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده آمریکا، از بدو امر، ماهیت نظامی داشت و همیشه با ملاحظات نظامی به‌پیش رفته تا ملاحظات علمی و غیرنظامی. «تفاهم ضمنی این دو ابرقدرت، عدم مسابقه تسلیحاتی در آن محیط را دربر داشته، چون منافع مشترک در حفظ ماهواره‌های نظامی بوده است. در آمریکا، گروهی از متخصصان فنی؛ پروژه (RAND) را که ارتباط نزدیکی هم با (پنتاگون و آژانس اطلاعاتی دارند) در سال ۱۹۴۶ در خصوص طراحی و ارسال ماهوارهٔ شناسایی، تحقیقاتی انجام دادند. تا اینکه در ۲۹ جولای ۱۹۵۵ اعلام کردند که قصد دارند یک قمر مصنوعی را به عنوان بخشی از برنامه سال ژئوفیزیک (IGY) به فضا پرتاب کنند. اتحاد جماهیر شوروی هم در ۳۰ ژوئیه ۱۹۵۵ اعلام کرد که آنها هم ماهواره‌ای در قالب برنامه (IGY) به فضا پرتاب خواهند کرد. آنها با اعلام این طرح، بیشتر به آن جنبه علمی دادند و نظامی بودن آن را پنهان گذاشتند. البته تا قبل از ارسال اسپوتنیک، آمریکا هم فعالیت های خود را مخفی می‌کرد. تا اینکه آمریکا فعالیت های نظامی خود را در سال ۱۹۵۵ در مطبوعات خود به چاپ رساند و آن را علنی ساخت. برنامه موسوم به (سیستم نظارت ماهواره‌ای و موشکی) که اولین سیستم شناسایی فضاپایه بود در اواخر سال ۱۹۶۱ عملیاتی شد. سپس سال ۱۹۶۷ که معاهده فضا منعقد شد چین و فرانسه هم به استفاده نظامی از فضا پرداختند.

در جنگ خلیج فارس (جنگ متحدین علیه عراق برای مقابله با اشغال کویت) در سال ۱۹۹۱ که آمریکا این عملیات را طوفان صحرا نامید، بهره برداری نظامی از فضا اتفاق افتاد که یک نمونه بارز از تکامل تدریجی تجهیزات فضایی بود. رئیس ستاد نیروهای آمریکا، این عملیات را اولین جنگ فضایی توصیف کرد زیرا اولین فرصتی بود که همه ظرفیت‌های فضایی نظامی و پیشرفته، در درگیری زمینی به کار گرفته می‌شد. در این عملیات ایالات متحده آمریکا، ۷ ماهواره تصویرگر و ۱۵ تا ۲۰ ماهواره مخابراتی اطلاعاتی که ارتباطات رادیویی عراقی‌ها را ردیابی می‌کردند و همچنین ۳ ماهواره هواشناسی نظامی و ۴ ماهواره ارتباطات نظامی و ۱۶ ماهواره (NAVSTAR) و سیستم مکان‌یابی جهانی (GPS) به خدمت گرفته شد. همچنین آمریکایی‌ها، کمک های اضافی را از ماهواره های (SPOT) فرانسوی و سنجش از راه‌دور (LANDSTAR) آمریکایی دریافت می‌کردند. این جنگ بر اهمیت سیستم های فضایی نظامی، تأکید می‌کرد. از تبعات دیگر جنگ خلیج فارس به‌این نکته می‌توان اشاره داشت که استفاده گسترده عراقی ها از موشک های بالستیک و اسکود، بعضی از اعضای بانفوذ آمریکا را بر آن داشت که با نادیده گرفتن ممنوعیت معاهدهٔ ۱۹۷۲ ضد موشکی بالستیک، درخواست آزمایش و آرایش سیستم های ضد موشکی زمین‌پایه و فضاپایه را به عنوان بخشی از برنامه حفاظت جهانی، در برابر حملات محدود نمایند»[۱۳]. موضوع استفاده نظامی از فضا تاکنون دوبار در دستورکار کنترل تسلیحات مطرح شده است. برنامه های ایالات متحده برای ساخت گسترده سیستم (دفاع موشک‌های بالستیک) [۲۱] شامل تجهیزات فضایی و «کنترل فضا» در استراتژی نظامی این کشور، نگرانی بین‌المللی را در مورد نظامی شدن فضا افزایش داده است. چین، فرانسه و روسیه خواستار مذاکره درباره معاهده چندجانبه جدید شدند که استقرار سلاح در فضا را ممنوع کرده و استفاده از آن برای اهداف صلح‌آمیز را محدود می‌کند. این درخواست‌ها توسط دولت های دیگر از جمله کانادا و سریلانکا پشتیبانی شده است. چین نقش اصلی را در حمایت از ایجاد "پناهگاه فضایی" غیر نظامی ایفا کرده است[۲۲].

20 . Ivan A. Vlasic

21 . Ballistic Missile Defense (BMD)

22 . Referring to the USA's interest in the military uses of space, a senior Chinese representative warned at the United Nations that 'outer space is now faced with the danger of being weaponized, which manifests itself in two aspects, namely, the development of the missile defense program and the "space control" plan'. Statement by Hu Xiaodi, Head of the Chinese delegation at the 2001 session of the United Nations Disarmament Commission, 10 Apr. 2001.

آغاز مسابقه تسلیحاتی در فضا

در مورد بحث استفاده نظامی از فضای ماورای جو باید اذعان کرد که این بحث همزمان با پرتاب ماهواره اسپوتنیک به فضا توسط شوروی آغاز گردید. در واقع رژیم خلع سلاحی هم که امروزه بر فعالیت های فضایی حاکم است نتیجه تلاش های جامعه جهانی است که همزمان با همین پرتاب شروع شد تا از وقوع یک مسابقه تسلیحاتی در فضا میان دو ابر قدرت فضایی یعنی ایالات متحده و شوروی جلوگیری به‌عمل آورد. چین در سال ۱۹۹۹ در کنفرانس خلع سلاح، پیشنهاد ایجاد مجدد یک "کمیته مذاکره ویژه" تحت موضوع سه دستور کار کنفرانس خلع سلاح، "منع مسابقه تسلیحاتی در فضا" را مطرح کرد. این پیشنهاد در اصل توسط روسیه مورد حمایت قرار گرفت[۲۳]. در سال ۲۰۰۱، چین تلاش‌های دیپلماتیک خود را برای آغاز مذاکرات اساسی در زمینه تسلیحات فضایی با توجه به پیشنهاد دولت ایالات متحده برای جایگزینی معاهده ۱۹۷۲ در مورد محدودیت سیستم‌های موشکی ضد بالستیک (معاهده ضدموشک‌های بالستیک)[۲۴] با یک چارچوب استراتژیک جدید ایالات متحده و روسیه تشدید کرد.«هنگامی که در سال ۲۰۰۷، چین ماهواره هواشناسی قدیمی خود را سرنگون کرد، این اولین آزمایش سلاح ضدماهواره از دهه ۱۹۸۰ بود. بسیاری از ناظران این واکنش را واکنشی به افزایش سرمایه‌گذاری ایالات متحده در فناوری پیشرفته برای کنترل فضا دیدند و نسبت به (مسابقه تسلیحاتی)[۲۵] در فضا هشدار دادند. چنین مسابقه تسلیحاتی در واقع عواقب منفی برای ایمنی فضا و امنیت همه ملت‌های فضایی داشت. اما حتی در آستانه یک جنگ فضایی، (پسماندها)[۲۶]زباله‌های فضایی ناشی از آزمایش سلاح‌های فضایی می‌تواند به شدت بر ایمنی فضا تأثیر بگذارد. آزمایش بیشتر (سلاح های ضدماهواره)[۲۷]به‌طور قابل ملاحظه‌ای این تعداد را افزایش می‌دهد. یک مسابقه تسلیحاتی در فضا نیز پیامدهای اقتصادی منفی خواهد داشت.

سوال اصلی این است که چگونه می‌توانیم فضا را ایمن نگه داریم؟ یکی از ابتکارات اخیر در این زمینه، پیشنهاد اتحادیه اروپا برای توافق کشورهای بزرگ فضایی در مورد منشأ رفتاری در فضاست.گرچه وضع (قوانین جاده)[۲۸]برای فضا اولین قدم در مسیر درست است، اما سلاح‌های فضایی را منع نمی‌کند و از این رو نمی‌تواند از مسابقه تسلیحاتی در فضا جلوگیری کند. ایجاد یک رژیم کنترل تسلیحاتی بین‌المللی برای فضا ابزار بهتری برای ایمن نگه‌داشتن فضا خواهد بود و بنابراین اتحادیه اروپا باید رویکرد (کد رفتار)[۲۹]خود را با ابتکار عمل برای ایجاد چنین رژیمی ترکیب کند.البته نمی‌توان یک شبه رژیم کنترل تسلیحاتی برای فضا ایجاد کرد. باید یک استراتژی بلند مدت را طراحی کرد که مشکلات اساسی را که باید برای دستیابی به کنترل تسلیحات در فضا حل شود، ترسیم کند. برای انجام این کار از ملاحظات نظری در مورد استقرار رژیم های بین‌المللی استفاده می‌شود. بنابراین برای دستیابی به توافق در مورد کنترل تسلیحات در فضا، کشورها باید تقلب و توزیع نابرابر سود را حل کنند. با این حال، قبل از حل این مشکلات، کشورهای بزرگ فضایی باید بیاموزند که به دلیل ماهیت وابسته فضا، استراتژی های یک جانبه تولید سلاح های فضایی، امنیت آنها را بیشتر نمی‌کند. اتحادیه اروپا می‌تواند با راه اندازی مجموعه‌ای از کنفرانس ها در میان دانشمندان کشورهای بزرگ فضایی در مورد خطرات جنگ در فضا، چنین فرآیند دانش افزایی را تسهیل کند» [۱۴].

اصول اساسی منع نظامی‌گری در فضای ماورای جو براساس معاهدات فضای ماورای جو و ماه

از آنجایی‌که برای درک مفاهیم موجود در تمامی اسناد به ویژه اسناد فضایی، نیازمند مطالعه دقیق مفاد آنها هستیم که لازمه آن هم بررسی تفسیر غیرجانبدارانه برخی از نکات مبهم این مفاد می‌باشد که این نکات بیشتر هم درمعاهدات پنجگانه فضا و قطعنامه ها به ویژه قطعنامه های اعلامی نمود پیدا کرده‌اند؛ بنابراین لازم است جهت شناخت و تشخیص صحیح انواع ممنوعیت های موجود در این اسناد ابتدای امر به بررسی اصولی بپردازیم که به اصول اساسی فضای ماورای جو معروف‌اند. سپس از طریق واکاوی مفاهیم موجود در این اصول که در این معاهدات مخصوصا (معاهده فضای ماورای جو ۱۹۶۷)[۳۰] و (موافقتنامه ماه ۱۹۷۹)[۳۱]گنجانده شده‌اند بتوان به نوعی پی به وجود انواع ممنوعیت های اعلام شده در حیطه فضای ماورای جو بویژه ممنوعیت‌های نظامی برد. اگر معاهده فضای ماورای جو را به عنوان منشور سایر معاهدات حقوق فضا بدانیم که دربردارنده روح و مفاد کلی قواعد و الزامات دولت ها در کاوش و بهره برداری از فضای ماورای جو است و تا حدودی

23 . Russia has suggested that the CD establish an ad hoc committee to negotiate a PAROS regime, which could potentially take the form of an international legal instrument. Statement by VasilySidorov, Ambassador of Russia to the CD, Conference on Disarmament document CD/PV.871, 22 Mar. 2001.
24 . Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM Treaty)
25 . Arms Race
26 .Space Debris
27 . ASATs, Anti-Satellite Weapons
28 . Rules of the road are rules about differentiate between rules in territorial space & in outer space as to the legal status of the areas in which satellites are put in orbit. One set of principles will apply dealing with rules applicable to the right of each state to control movement in its territory.
29 . Code of Conduct, The Proposed draft International Code of Conduct for Outer Space Activities is a non-legally binding, voluntary international instrument aimed at building norms of responsible behavior in space activates. This draft initially stemmed from a document proposed by the European Union under the French Presidency.
30 . Outer Space Treaty, (OST) 1967
31 . Moon Agreement, 1979

توانسته به جنبه‌های نظامی استفاده از فضای ماورای جو بپردازد؛ بدون شک همچنین می‌توان اصول معاهده ماه را نیز به دلیل وجود رژیم حقوقی خاصی که دربردارنده برخی مفاد ممنوعیت های نظامی در فعالیت های فضایی است؛ به عنوان معاهده‌ای دانست که به اصول مبنایی معاهده فضا تکیه کرده است چرا که (این موافقتنامه، مقررات معاهده فضا را در مورد هدایت فعالیت های فضایی طبق حقوق بین‌الملل، منشور ملل متحد و به منظور حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و ترویج همکاری بین‌المللی با احترام کافی نسبت به منافع مرتبط همه کشورهای عضو، تکرار کرده است)[۳۲].

معاهده فضای ماورای جو

معاهده فضا توسط کمیته سازمان ملل و براساس استفاده صلح‌آمیز از فضا تهیه و نگاشته شده است. این معاهده تمام فعالیت های مربوط به اکتشاف و استفاده دولت‌ها از فضا را اداره و کنترل می‌کند. نظریه پردازان این معاهده را اینگونه تفسیر کرده‌اند: ساختار یا بخش اولیه کنترل و اداره فعالیت های فضایی که این خود موجب استقرار یک هنجار کلی تحت عنوان استفاده های صلح‌آمیز از فضا می‌شود.

همچنین می‌توان این معاهده رانقطه عطف چشمگیری در تلاش های بشر برای کنترل استفاده از سلاح های اتمی و سایر سلاح های تخریب جمعی و جلوگیری از درگیری‌های نظامی در اجرام آسمانی تعریف کرد. در مقدمه این معاهده، غیر نظامی‌سازی فضا به طور جامع بیان و پذیرفته شده است. همچنین در این معاهده با اشاره به چند قطعنامه کلیدی که پیش از آن به تصویب رسیده‌اند همچون «اعلامیه اصولی ۱۹۶۲ که مورخ ۱۹۶۳ به تصویب رسید و با یادآوری قطعنامه ۱۸۸۴ که مصوب سال ۱۹۶۳ می‌باشد و قرار دادن هرگونه شیء حامل سلاح هسته‌ای و یا هر نوع سلاح کشتار جمعی دیگر در مدار اطراف زمین و نصب چنین سلاحی در اجرام سماوی دیگر را منع می‌کند و همینطور با تاکید بر قطعنامه ۱۱۰ مجمع عمومی سازمان ملل مورخ ۱۹۴۷ که تبلیغات طراحی شده و یا احتمالی برای تحریک و یا تشویق بعضی از تهدیدها علیه صلح، نقض صلح و یا فعالیت های تجاوزکارانه را محکوم می‌کند، قابل اجرا در فضا نیز خواهد بود می‌توان پی به اهداف آن برد» [۱۵]. «ماده چهارم این معاهده، یک ممنوعیت واضح و شفاف بر علیه قرار دادن هر شیء حامل سلاح‌های هسته‌ای یا سلاح های تخریب جمعی در مدار اطراف زمین، ایجاد نموده است. این ماده بیان می‌کند که ماه و سایر اجرام آسمانی باید توسط دولت های عضو به گونه‌ای مورد استفاده قرار گیرد که تهدیدی علیه صلح و امنیت جهانی نباشد. بر طبق این ماده "ایجاد و برقراری پایگاه های نظامی تأسیسات و استحکامات، آزمایش هر نوع سلاح و برگزاری هر نوع مانور جنگی در اجرام آسمانی ممنوع می‌باشد".تفسیر معقول عبارت "هر نوع سلاح" که در این ماده مورد استفاده قرارگرفته، به طور طبیعی و معمول شامل سلاح هایی می‌شود که توانایی سلاح های ضد ماهواره را نیز دارند. به غیر از مواد (۳) و (۴) معاهده فضای ماورای جو، ماده (۹) این معاهده نیز استفاده و بکارگیری سلاح های ضد ماهواره را به گونه‌ای تحت تأثیر قرار می‌دهد و بیان می‌کند که "اگر یکی از کشورهای عضو احساس کند فعالیت یا آزمایش طراحی شده توسط او بر روی ماه و دیگر اجرام آسمانی، به طور بالقوه ناقض فعالیت های صلح طلبانه دیگر کشورهای عضو در استفاده از فضای ماورای جو باشد، آن دولت می‌بایست متعهد شود که قبل از آنکه اقدامی در زمینه این گونه فعالیت ها و یا آزمایش ها صورت گیرد، رایزنی های بین‌المللی لازم را انجام دهد".اگر چه روند فرآیند رایزنی شفاف و واضح در این معاهده بیان نشده است، اما این بحث ممکن است به وجود آید که دولت‌هایی که توانایی ساخت و استفاده از سلاح‌های ضد ماهواره پیشرفته دارند باید بعد از "رایزنی‌های بین‌المللی مناسب"به کار خود ادامه دهند؟

بنابراین، بی‌شک می‌توان گفت که یکی از اهداف معاهده فضا کنترل تسلیحاتی شدن فضا بوده که بطور مشخص شامل کنترل سلاح های ضد ماهواره نیز می‌شود ولی به دلیل برخی ابهامات موجود در مفاد این معاهده، میزان دقیق این محافظت واضح و شفاف نیست و از این جهت این معاهده نیاز به تجدیدنظر و بازنگری دقیقی در راستای محدودیت سلاح و کنترل فعالیت‌های خصمانه دارد» [۱۶].

موافقتنامه ماه

این موافقتنامه در سال ۱۹۷۹ و به دنبال معاهده فضای ماورای جو و با هدف اینکه ماه و دیگر اجرام سماوی را نیز مشمول رژیم حقوقی حاکم بر فضای ماورای جو کند، به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید. «همانند معاهده فضای ماورای جو، این موافقتنامه هم به این اصل اشاره می‌نماید که ماه نمی‌تواند تحت حاکمیت ملی هیچ کشوری قرار گیرد، (بند (۲) ماده ۱۱). در این موافقتنامه برای اولین بار منابع فضا به عنوان (میراث مشترک بشریت) اعلام شده و هرگونه حقوق مالکانه در ارتباط با این منابع ممنوع اعلام می‌شود ماده (۱۲) این موافقتنامه، بازگویی ماده (۸) معاهده فضای ماورای جو می‌باشد که صلاحیت کشورها را روی پرسنل و سخت افزار خود، شناسایی می‌کند. به‌همین ترتیب نیز می‌توان گفت همین ماده اداره فعالیت‌های تجاری بخش خصوصی را نیز به کشورهای مرتبط واگذار می‌کند. همینطور ماده (۱۴)این موافقتنامه مبحث مسئولیت بین‌المللی دولت را پیش می‌کشد که باز می‌توان آن را برداشتی از مواد (۶ و ۷) معاهده فضای ماورای جو دانست که کشورها را برای فعالیت های تجاری بخش

۳۲. ماده ۲ و بند (۲) ماده ۴ موافقتنامه ماه

خصوصی از نظر بین‌المللی مسئول می‌داند. البته شایان ذکر است که این موافقتنامه با مخالفت کشورهایی که موافق فعالیت و اکتشافات معدنی در فضا بودند مواجه شد و هیچ‌گاه توسط کشورهای اصلی و پیشرو در عرصه فضا مثل آمریکا و شوروی امضا نشد» [۱۷]. «طبق این پیمان همه فعالیت های روی ماه باید طبق حقوق بین‌الملل و به نفع صلح و با عنایت کافی به منافع همه دولت های عضو پیمان صورت بگیرد. کره ماه غیر نظامی اعلام می‌شود و سلاح‌های اتمی با سایر سلاح های کشتار جمعی نباید در مدار ماه قرار داده شوند. بهره‌برداری و استفاده از کره ماه مربوط به کل بشریت است و باید به نفع همه صورت بگیرد. سایر مندرجات پیمان ناظر است بر آزادی تحقیقات علمی بدون تبعیض، حفاظت موازنه محیط زیست ماه، تضمین زندگی و حیات بهداشتی افراد در کره ماه و حق بازرسی متقابل. این پیمان بر ممنوعیت اختصاص دادن کره ماه به دولت خاصی (که در معاهده فضای ماورای جو نیز درج شده است) تاکید می‌نماید» [۱۸].

«همچنین ماده (۳) این معاهده اشعار می‌دارد: کره ماه باید توسط تمام کشورهای عضو منحصرا برای اهداف صلح‌آمیز استفاده گردد. هرگونه تهدید یا استفاده از زور و یا هر گونه عمل خصمانه دیگر و یا تهدید به اقدام خصمانه در ماه ممنوع است. استفاده از ماه به منظور ارتکاب چنین اعمالی یا مشارکت در هرگونه تهدید نسبت به زمین، ماه، فضاپیماها، پرسنل فضاپیما و یا اشیاء فضایی که توسط انسان ساخته شده، ممنوع است»[۱۹].

بررسی روند منع استفاده نظامی و مسابقه تسلیحاتی در فضا

در روند آغاز نظامی شدن و شروع مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو، می‌توان با اشاره به انواع ممنوعیت های نظامی و منع مسابقه تسلیحاتی در فضا با استناد به اسناد موجود که بیشتر شامل انواع معاهدات فضایی و سایر معاهدات مرتبط در این حوزه می‌باشد و با لزوم شناخت بهتر تسلیحات فضایی که مخاطبان را هر چه بیشتر با استفاده های دوگانه و همچنین جنبه‌های استفاده های نظامی از آن‌ها آشکار می‌سازد همراه با بررسی سابقه فعالیت های صورت گرفته توسط کشورهای پیشرو فضایی همچون ایالات متحده آمریکا و روسیه، به تبیین مسئله نظامی‌گری در فضا جهت شفافیت هر چه بهتر موضوع پرداخت. «در دهه ۱۹۸۰ توقف کامل مذاکرات دو جانبه کنترل تسلیحات بین آمریکا و شوروی سابق شروع شد و این سبب گردید که اتحاد شوروی سابق در سال ۱۹۸۱ از سازمان ملل متحد درخواست کند تا مسئله توافق بین‌المللی را پیرامون ممنوعیت تسلیحات فضایی در دستورکار مجمع عمومی قرار دهد» [۲۰]. «در واکنش به این درخواست، ایتالیا از طرف کشورهای غربی برای اولین بار پیش‌نویس یک بیانیه را تحت عنوان جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا ارائه داد. از طرفی این حقیقت وجود دارد که هر دو قدرت اصلی فضایی به توسعه تسلیحات ضد ماهواره‌ای در فضا پرداخته بودند، بنابراین پیش‌نویس این بیانیه از کمیته خلع سلاح خواست تا مسئله مذاکره و توافقات موثری را با هدف جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو، به ویژه یک توافقنامه قابل بررسی را به منظور ممنوعیت سامانه‌های ضد ماهواره در اولویت قرار دهند» [۲۱]. «پدیدآورندگان این پیش‌نویس به صراحت تسلیحات ضد ماهواره‌ای را به عنوان سلاح‌هایی تلقی می‌کردند که اثرات آن موجب بی‌ثباتی در صلح و امنیت بین‌المللی می‌شود. پیش نویس این بیانیه از طرف مغولستان و همچنین از سوی گروه کشورهای سوسیالیست و براساس نسخه‌ای از پیش‌نویس شوروی سابق جهت اجرای مذاکرات تسلیم شد.

مجمع عمومی سازمان ملل هر دو بیانیه را بدون رای منفی و تنها یک رای ممتنع از تصویب گذراند و به صراحت از کلیه کشورها درخواست کرد تا از مسابقه تسلیحاتی در فضا پیشگیری کنند و مانع از آن شوند تا فضای ماورای جو به صحنه رویارویی نظامی تبدیل شود و موضع خود را این گونه بیان نمود که یک چنین استفاده‌ای از فضا مغایر با معنای واقعی معاهده فضا است» [۲۲]. «در سال بعد که دومین کنفرانس سازمان ملل در مورد اکتشاف و بهره برداری صلح‌آمیز از فضای ماورای جو که اصولا فقط به موضوع اکتشافات علمی فضا اختصاص یافته، در سند نهایی خود در مورد گسترش مسابقه تسلیحاتی در فضا نیز عمیقا ابراز نگرانی کرد» [۲۳]. «به نقل از مدیر دفتر امور فضای ماورای جو سازمان ملل و دبیر کنفرانس، کشورهای در حال توسعه دیگر تمایل ندارند موضوع نظامی‌سازی و تسلیح فضا را صرفا به دو قدرت فضایی واگذار کنند» [۲۴]. «در پی بررسی گسترده درباره تمایز میان استفاده‌های غیر فعال و فعال نظامی از فضای ماورای جو و با بیان جایگاه فضا به عنوان میراث مشترک بشریت، کشورهای غیرمتعهد نیز خواستار محکومیت صریح استفاده‌های فعال نظامی در فضا شدند. از نظر آنها، این وضعیت مستلزم جلوگیری از گسترش مسابقه تسلیحاتی در فضا است که می‌تواند تهدیدی برای کل بشریت باشد» [۲۱]. «در قطعنامه نهایی دومین کنفرانس سازمان ملل در مورد اکتشاف و بهره‌برداری صلح‌آمیز از فضای ماورای جو به اتفاق در مورد ارائه یک درخواست عمومی از کشورها برای جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی و فعالیت‌های خصمانه در فضا توافق حاصل شد و از کنفرانس خلع سلاح[۳۳] و (کوپوس) درخواست شد تا این موضوع را به عنوان یک اولویت مورد بررسی قرار دهد» [۲۵]. پس از پایان جنگ سرد کمیته (کوپوس) تلاش‌های خود را برای وارد کردن این موضوع به اصل بهره‌برداری صلح‌آمیز از فضا تشدید نمود تا همکاری بین‌المللی را در حوزه فناوری‌های جدید فضایی ارتقا داده و دامنه

33 . The Conference on Disarmament (CD)

برنامه‌های چند جانبه را همچون استفاده از سامانه سنجش از دور ماهواره‌ای برای مقاصد نظارت بر محیط زیست و نیز به نفع کشورهای در حال توسعه گسترش دهد، از جمله از طریق انتقال داوطلبانه این فناوری. «این مسئله در عین حال هدف اصلی سومین کنفرانس سازمان ملل در مورد اکتشاف و بهره برداری صلح آمیز از فضای ماورای جو در ماه ژوئن ۱۹۹۹ در وین بود. این کنفرانس مبتنی بر این فرض بود که تلاش های گروهی باید برای دستیابی به اهداف مشترک بشریت باشد و نیز جلوگیری از تبدیل شدن فضا به صحنه رقابت ها یا درگیری کشورها انجام گیرد» [۲۶].

«از این رو، جامعه جهانی در پی اتخاذ اقداماتی جهت حفاظت و صیانت از فضا و منحصرا مقاصد صلح‌آمیز در سال‌های دهه ۱۹۹۰ بیش از پیش و از طریق رویکردی دوگانه برآمد. یکی از این رویکردها پافشاری مستمر بر عمل به تعهد نسبت به انجام مذاکره در ارتباط با جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی، در کنفرانس خلع سلاح و دیگری بهره‌مندی از امتیاز پایان جنگ سرد جهت ارتقای همکاری بین‌المللی در فضا و ارائه سازو کارهای چند جانبه برای این همکاری بود. به همین دلیل در مقایسه با شیوه به کار رفته در قبال این مسئله طی دهه ۱۹۸۰، در کوپوس و سومین کنفرانس سازمان ملل در مورد اکتشاف و بهره‌برداری صلح‌آمیز از فضای ماورای جو از بحث درباره موضوع تسلیحات اجتناب شده است. در پی نتایج محافظه کارانه کنفرانس کمیته خلع سلاح طی سال‌های ۱۹۷۸-۱۹۶۹، (مجمع عمومی سازمان ملل در دهمین جلسه ویژه خود در سال ۱۹۷۸)[۳۴] که برای نخستین بار به پرسش های مربوط به خلع سلاح اختصاص یافته بود صریحا به خطر بروز یک مسابقه تسلیحاتی در فضا اشاره کرد و از کلیه کشورها تقاضا نمود تا طبق معاهده فضا، خود را به شرکت در مذاکرات چند جانبه پیرامون جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا ملزم نمایند. تصمیم بر آن شد تا یک مرجع جهت مذاکرات بین‌المللی با عنوان کمیته خلع سلاح ایجاد شود که متشکل از ۵ کشور دارای تسلیحات هسته‌ای و ۳۵ کشور دیگر در ابتدای امر بود»[۲۷]. «در سال ۱۹۸۴، این کمیته به کنفرانس خلع سلاح تغییر شکل یافت که ۶۶ کشور در حال حاضر در آن عضویت دارند» [۲۸]. «کنفرانس خلع سلاح به عنوان تنها مرجع مذاکرات چند جانبه پیرامون خلع سلاح از جامعه بین‌الملل باقی مانده است. علاوه بر پیمان منع گسترش سلاح های هسته‌ای، پیمان منع جامع آزمایشات هسته‌ای، کنوانسیون سلاح های شیمیایی، کنوانسیون سلاح های بیولوژیک، معاهده کنترل سلاح‌های بستر دریا و کنوانسیون تغییرات زیست محیطی همگی در کنفرانس خلع سلاح یا مرجع ماقبل آن (کنفرانس کمیته خلع سلاح) مورد مذاکره قرار گرفتند» [۱۰].

در این راستا، اسنادی که می‌توان به آن‌ها در جهت اطلاع از روند منع استفاده‌های نظامی و مسابقه تسلیحاتی در فضا استناد کرد به قرار زیر هستند:

۱- معاهده منع جزیی آزمایش‌های هسته‌ای در جو، ماورای جو و زیرآب‌ها
۲- معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای
۳- معاهده ضد موشک‌های بالستیک
۴- کنوانسیون بین‌المللی ارتباطات راه دور
۵- کنوانسیون انمود
۶- معاهده کاهش (تحدید) تسلیحات استراتژیک ۱ (استارت ۱)
۷- کنوانسیون سلاح‌های متعارف
۸- معاهده جنوبگان
۹-کنوانسیون حقوق دریاها
۱۰- معاهده فضای ماورای جو
۱۱-کنوانسیون ماه
۱۲- پیمان آرتمیس

در زمینه آشنایی با تسلیحات فضایی باید بیان کرد که: «پیش از هر چیز، ارائه تعریف دقیق از سلاح به این دلیل اهمیت دارد که نبود تعریف دقیق می‌تواند سبب شود هر دولت برای انطباق تسلیحاتش، از معاهدات و موازین بین‌المللی طفره رود و آن را از مصادیق توسل به زور نداند و حق خود را برای تولید و توسعه آن نامحدود تشخیص دهد» [۲۹]. «براساس ماده ۳۶ پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون های چهارگانه ژنو ۱۹۷۷، سلاح وسیله جنگی تدافعی یا تهاجمی است که برای تخریب، ایجاد جراحت، شکست دادن یا تهدید کردن به‌کار می‌رود. این تعریف شامل سیستم‌های تسلیحاتی، مهمات، شبه‌مهمات، تدارکات، ابزارهای هدف‌گیری و سایر مکانیزم های ایجاد خسارت یا جراحت می‌شود»[۳۰]. «همچنین سلاح را شامل آن تجهیزات، مهمات و ابزارهایی می‌دانند که قابلیت تهاجمی داشته باشند که قابلیت کاربردی سلاح ملاک است، نه وضعیت فعلی و ساختاری آن. این نوع تعریف از سلاح شامل تسلیحات نامتعارف و متعارف می‌شود» [۳۱]. «تعریف اصطلاح (سلاح فضایی)[۳۵] بسیار مورد بحث است و حتی می‌توان ادعا کرد که تعریف سلاح‌های فضایی منطقی نیست زیرا باید طیف گسترده‌ای از فناوری های مورد استفاده در فضا را شامل شود که دارای ویژگی کاربرد دوگانه هستند. به عنوان مثال در نظر بگیرید که یک ماهواره قابل کنترل می‌تواند برای طیف وسیعی از اهداف کاملاً غیر نظامی مورد استفاده قرار گیرد اما همچنین می‌تواند برای ضربه زدن به ماهواره دیگری نیز استفاده شود؛

34 . Resolution adopted (without vote) by the United Nations General Assembly on the report of the Ad hoc Committee of the Tenth Special Session, S-10/2, 30 June 1978.

35 . Space Weapon

در نتیجه باعث آسیب دیدن یا از بین رفتن آن شود.طبق این رویکرد، سلاح فضایی به هر وسیله‌ای (اعم از زمینی، دریایی، هوایی یا فضایی) گفته می‌شود که برای آسیب رساندن یا از بین بردن جسمی در مدار یا هر وسیله فضایی طراحی شده برای حمله به اهداف روی زمین طراحی شده باشد» [۳۲]. همچنین «سلاح فضایی ابزاری است طراحی شده که در فضا از جمله ماه و دیگر اجرام سماوی یا دور زمین مستقر می‌شود تا شیء را در فضا تخریب کرده، به آن آسیب رساند یا در کار طبیعی آن مداخله کند» [۳۳]. «بنابراین می‌توان این سلاح ها را با توجه به جنبه های جغرافیایی جهت موثر آنها و نوع عملکرد آنها طبقه‌بندی کرد[۳۶]. بر این اساس، سلاح های فضایی یا می‌توانند از زمین به فضا، یا از فضا به فضا یا از فضا به زمین عمل کنند. حالت های احتمالی عملکرد این تسلیحات می‌تواند انرژی جنبشی، انرژی هدایت شده و انفجار هسته‌ای باشد. می‌توان بحث سلاح های فضایی را با سلاح های ضدماهواره شروع کرد. این سلاح ها یا می‌توانند در گروه زمین به فضا یا فضا به فضا قرار بگیرند. همچنین می‌توان در مورد سلاح هایی بحث کرد که باید در فضا قرار بگیرند و پروژه پرتاب را به زمین انتقال دهند. ماهواره ها ذاتاً آسیب‌پذیر هستند. آنها با سرعت بسیار بالایی حرکت می‌کنند به طوری که هر برخورد با یک جسم، حتی بسیار کوچک، می‌تواند فاجعه بار باشد. علاوه بر این، جایی برای پنهان شدن در فضا وجود ندارد. هنگامی که یک ماهواره در مدار قرار گرفت، حرکت آن قابل پیش‌بینی است. بنابراین تعجب‌آور نیست که تعدادی تکنیک برای حمله به ماهواره ها وجود دارند. به‌عنوان نمونه، یک انفجار هسته‌ای در ارتفاع چند صد کیلومتری، یک پالس الکترو مغناطیسی بسیار قدرتمند ایجاد می‌کند که احتمالاً می‌تواند تمام ماهواره های بدون محافظ را که در مدار زمین هستند از بین ببرد» [۱۴]. «از طرفی دیگر تکنولوژی‌های دارای کاربرد دوگانه نگرانی‌هایی را در زمینه خلع سلاح، اشاعه تسلیحات، انتقال تکنولوژی و امنیت بین‌المللی ایجاد کرده است. به طور مثال، تکنولوژی پرتاب موشک می‌تواند از یک طرف برای قرار دادن ماهواره در فضا مورد استفاده قرار گیرد و از طرف دیگر برای پرتاب موشک های بالستیک قاره پیما با توان حمل کلاهک‌های نظامی به کار رود»[۳۴].

«در نتیجه در بسیاری از اوقات دولت ها در خصوص این که آیا مثلا یک تکنولوژی خاص استفاده صلح‌آمیز دارد و یا اینکه به سبب کاربرد دوگانه مشمول ممنوعیت می‌شود دچار اختلاف نظر و بلاتکلیفی می‌شوند»[۳۵]. «به عنوان نمونه، براساس دکترین نظامی، ماهواره‌های سنجش از راه دور با توان اپتیکی بسیار بالا دارای کاربردهای شناسایی و جاسوسی هستند که مورد علاقه ارتش‌های جهان برای تحت نظر گرفتن توان نظامی دشمن می‌باشند. البته همین ماهواره ها دارای کاربردهای صلح آمیزی هم هستند که ازآن جمله می‌توان به شناسایی پیش از موعد حوادث طبیعی مانند زلزله و سیل و سیستم های مدیریت سرزمینی به ویژه در بخش کشاورزی، معادن و جنگلداری اشاره نمود. انتقال تکنولوژی های دارای کاربرد دوگانه نیز موضوع مهم دیگری است که جایگاه ویژه‌ای در استفاده‌های نظامی از فضای ماورای جو دارد به دلیل عدم وجود چارچوب حقوقی در عرصه بین‌الملل برای نظارت بر نحوه انتقال این تکنولوژی‌ها، دولت ها تنها ناظر و تنظیم کننده روند چنین انتقال هایی می‌باشند» [۳۶]. بر این مبنا انواع تسلیحات فضایی با کاربرد دوگانه عبارتند از: سلاح های کشتار جمعی[۳۷]، تسلیحات هسته‌ای[۳۸]، تسلیحات بیولوژیک[۳۹] ، تسلیحات لیزری و تشعشعی[۴۰]، جنگ افزارهای انرژی هدایت شده[۴۱] و تسلیحات ضد ماهواره[۴۲].

به‌کارگیری اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه در حقوق فضا

قرن ۲۱ آغاز تحول در یکی از حوزه های حقوق بین‌الملل یعنی حقوق مخاصمه مسلحانه است. دسترسی به سلاح های جدید، پیشرفت تکنولوژی و توسل به ترفندهای امروزی سبب شده است نه تنها مخاصمات به کلی از چارچوب حقوق بین‌الملل رخت برنبندند، بلکه با بروز تحولات اخیر بر پیچیدگی های آن افزوده شود. از آنجایی‌که اصول"حقوق در جنگ"[۴۳] عموما برای تنظیم مخاصمات مسلحانه در زمین تنظیم شده و متناسب با عملیات نظامی در فضای ماورای جو نیستند. از طرفی برای حفاظت از فضای ماورای جو از تهدیدات نظامی، قوانین موجود ناکافی بوده و قواعد خاص تری مورد نیاز هستند. با وجود این، تلاش ها باید برای تعریف و تبیین اصول موجود انجام پذیرد.

ارسال تسلیحات به فضای ماورای جو، چه براساس ماده (۴) معاهده فضا که بر طبق آن" ایجاد و برقراری پایگاه های نظامی تأسیسات و استحکامات، آزمایش هر نوع سلاح و برگزاری هر نوع مانور جنگی در اجرام آسمانی ممنوع می‌باشد" یا براساس قوانین حقوق بین‌الملل عرفی، باید حقوق و منافع دیگر کشورها را نیز درنظر بگیرد. بر همین مبنا، ارسال تسلیحات نظامی به فضای ماورای جو، نیازمند تعهد ارسال ثبت اطلاعات به سازمان ملل، طبق (ماده ۴ کنوانسیون

36 . The subsequent description of space weapons is based on Dickow (2008: 109-111), Neuneck/ Rothkirch (2005: 369–73), Neuneck/ Rothkirch (2006: 26–32), Wright/ Grego/ Gronlund (2005), Preston (2002) and von Kries/Schmidt- Tedd/Schrogl (2002: 253-256).
37 . Mass Destruction Weapons
38 . Nuclear Weapons
39 . Biological weapons
40 . Laser and radiation weapons
41 . Directed-energy weapons, (DEW)
42 . Anti-satellite weapons, (ASAT)
43 . Jus in Bella

ثبت)[۴۴]در نظر گرفته می‌شود که در زمینه پرتاب، ارسال و استفاده از چنین سلاح هایی، رعایت حقوق و ملاحظات سایر کشورها، در زمان صلح و مخاصمات مسلحانه لازم است و باید چنین ملاحظاتی در قواعد قابل انطباق مربوط به مخاصمات در تسلیحات فضاپایه، انعکاس یابند.«در زمان مخاصمه مسلحانه، یک کشور درگیر در نبرد فضایی باید به تعهدات خود براساس حقوق بین‌الملل بشردوستانه، در قبال افراد و اشیای غیر نظامی در فضای ماورای جو عمل کند. از این نظر، تعهداتی که در (پروتکل اول الحاقی)[۴۵] به آنها اشاره شده‌اند درجه اهمیت بالاتری دارند. بخش های درگیر، همچنین باید اقدامات احتیاطی را برای حفاظت از اشیای غیر نظامی در برابر حملات به عمل آورند. با توجه به این نکته که سیستم های تسلیحاتی ارسال شده به فضا، یک هدف مشروع نظامی تلقی می‌شوند و ممکن است هدف حمله قرار گیرند، این سیستم ها نباید در مدارهای هم سطح ماهواره های غیر نظامی قرار گیرند. در آینده نزدیک، آلودگی های ناشی از آزمایش سلاح های ضد ماهواره اثراتی را در گستره وسیعی از فضای مدار، بر عملکرد ماهواره های غیر نظامی و تجاری به جای خواهد گذاشت. تعیین مناطق حفاظت شده یا مناطق صرفا نظامی در فضای ماورای جو، به سختی امکان پذیر است و اجرای آن نیز با مشکلات بیشتری مواجه خواهد بود. با این وجود، چالش قواعد حقوقی مربوط به استفاده از زور باید مورد توجه قرار گیرند و باید حدود کاربرد سیستم های تسلیحات فضایی با بهره‌گیری از سیستم هایی که موجب انهدام، آلودگی و انفجار وسیعی می‌شوند، معین گردد» [۳۷].

مخاصمات منجر به استفاده از فناوری های فضایی نظامی

«در طول جنگ خلیج فارس در سال ۱۹۹۰ ارزش فناوری های فضایی برای هدایت جنگ برای اولین بار در حد قابل توجهی مشخص شده و به عملیات طوفان صحرا به عنوان اولین جنگ فضایی نگریسته شد. این واقعیت مورد توجه قرار گرفت که استفاده از فناوری فضایی زیرساختی فراهم می‌آورد تا به پیاده‌سازی استراتژی های نظامی کمک کند. فناوری فضایی نقشی مهم در عملیات نظامی ناتو در صربستان و کوزوو در سال ۱۹۹۹ و افغانستان در سال ۲۰۰۱ بازی کرد» [۳۸]. «در حمله به عراق در سال ۲۰۰۳، ایالات متحده آمریکا از فناوری ماهواره های (سیستم موقعیت یاب جهانی)[۴۶]برای هدایت بمب های هوشمند استفاده کرد. به دنبال حملات ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ دولت ایالات متحده یک سند سیاست راهبردی را منتشر کرد که در آن بر نیاز به (نوآوری درون نیروهای مسلح که متکی بر تجزیه و آزمایش با روش‌های جدید برای نبرد است، عملیات مشترک را تقویت خواهد کرد، از برتری های اطلاعاتی ایالات متحده استفاده خواهد کرد و از مزایای علم و فناوری به طور کامل بهره خواهد برد) تاکید شده بود» [۳۹].

«به عنوان بخشی جدایی ناپذیر از این سیاست، اعلام شد که حفظ برتری تکنولوژیک برای تسلط بر بعد فضایی عملیات نظامی اجتناب ناپذیر است» [۴۰]. «این روند نیازمند داشتن توانایی دفاع از کشور، راهبری عملیات اطلاعاتی؛ حصول اطمینان از دسترسی ایالات متحده آمریکا به صحنه های نبرد دوردست و حفاظت از زیرساخت ها و دارایی های حیاتی ایالات متحده در فضای ماورای جو است. اتحادیه اروپا فضای ماورای جو را به عنوان یک بخش کلیدی از سیاست دفاعی و امنیتی تعریف کرده است» [۳۹]. باید اذعان داشت که هیچ منبع معاهده‌ای یا عرفی وجود ندارد که اصول خاص حقوق در جنگ را برای نبردهای فضایی تعیین کند. تنها در مورد کاربرد قوانین جنگ برای عملیات نظامی فضایی مربوط به موردی است که در کنفرانس دیپلماتیک لاهه به‌عنوان (شرط مارتنز)[۴۷]شناخته شده است. «این بند که به نام نماینده روسیه که پیشنهاد آن را داد نامگذاری شده، در مقدمه کنوانسیون دوم ۱۸۹۹ و کنوانسیون چهارم ۱۹۰۷ گنجانده شد. این شرط با قصد تکمیل قوانین محدود کننده در هر دو کنفرانس در چندین سند حقوق مخاصمات مسلحانه ظاهر می‌شود و عموما به شکل زیر است:

تا زمانی که مجموعه قانونی کامل‌تر از قوانین جنگی وضع شود، کشورهای عضو این سند موافقت می‌نمایند مواردی که در این معاهده یا دیگر موافقتنامه های بین‌المللی ذکر نشده است، افراد عادی و طرفین متخاصم، تحت حمایت و اقتدار اصول کلی حقوق بین‌الملل که از عرف بین‌المللی در میان ملل متمدن و اصول انسانیت و اصول وجدان عمومی ناشی می‌شود، خواهند بود. به زعم پروفسور مارتنز محتوای این شرط سابقه ای تاریخی داشته و ریشه در آراء و اندیشه های حقوق طبیعی دارد. این اعلامیه در دنیای امروز، اگرچه میراثی از کنفرانس‌های صلح لاهه در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم محسوب می‌شود اما این مسئله بدان معنا نیست که مبانی آن محدود به آن دوره و در رابطه با موضوعی مشخص بوده باشد. چارچوب و اساس این شرط از همان زمان تدوین، همواره مورد توجه و استناد بوده و در حال حاضر نسبت به کل قلمرو حقوق بشردوستانه و نیز حقوق بشر قابل اعمال است»[۴۱]. «وجود دکترین تعریف شده در شرط مارتنز به طور خاص برای مخاصمات مسلحانه فضایی به عنوان خلاقانه ترین نوع نبرد از لحاظ تکنولوژیک مهم به نظر می‌رسد، چرا که این دکترین به صورتی

۴۴. مطابق با بندهای ۱ و ۲ و ۳ ماده ۴ کنوانسیون ثبت اشیای پرتابی به فضای ماورای جو، هر کشور ثبت کننده باید در کوتاه‌ترین زمان ممکن، اطلاعات مربوط به هر شیء فضایی را که در مرکز ثبتش وارد شده، به دبیرکل سازمان ملل متحد ارایه نماید.

45 . Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June, 1977, 1125 U.N.T.S. 3.
46 . General Positioning System (GPS)
47 . The Martens Clause

پویا و به طور ضمنی پیش‌بینی نیاز به کنترل ابزار و روش های نبرد گسترش یافته از طریق پیشرفت های تکنولوژیک را در نظر دارد و بدون توجه به این‌که چه ابزار یا روش جدیدی ایجاد خواهد شد، اصول و قوانین مخاصمات مسلحانه را تابع حقوق بین‌الملل ناشی از عرف های منتج از اصول انسانیت و وجدان عمومی می‌داند» [۴۲].

خلع سلاح در فضای ماورای جو

اگرچه تلاش های زیادی برای غیر نظامی سازی کامل فضا در سال های ابتدایی پس از پرتاب اولین شیء فضایی صورت گرفت، اما تعارض منافع متضاد دول فضایی مانع از همگرایی بین‌المللی در موضوع "خلع سلاح" شد و رقابت نظامی از عرصه زمین، دریا و هوا به حوزه فضای ماورای جو کشیده شد. عده‌ای از حقوق‌دانان معتقدند تمام اشکال نظامی فضا از قبیل استفاده از وسایل جنگی در فضای ماورای جو در تضاد با اصول مندرج در ماده (۱) معاهده فضا بوده و بکارگیری آنها ممنوع می‌باشند. بنابراین طبق نظرات حقوقدانان و دکترین حقوقی در حقوق بین‌الملل موضوع خلع سلاح باید با پیشرفت های تکنولوژیک همگام باشد و خود را پا به پای این پیشرفت ها تطبیق دهد. در همین راستا، نگرانی از رقابت تسلیحاتی در دستورکار جلسه ۳۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد قرار گرفت و دو قطعنامه در این ارتباط به تصویب رسید:

«اولین آن جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در فضا و ایجاد کار گروه موقت با توجه به انجام مذاکرات به منظور انعقاد توافقنامه برای جلوگیری از مسابقه تسلیحاتی در تمام ابعاد آن در فضای ماورای جو در نظر گرفته شد» [۴۳]. «در قطعنامه دوم، از کوپوس خواسته شد تا مسائل مربوط به نظامی کردن فضای ماورای جو را به عنوان یک اولویت در نظر گیرد» [۴۴]. «رژیم موجود کنترل و محدودیت تسلیحات در فضا تنها مشتمل بر موافقتنامه های چند جانبه و دو جانبه، منعقده بین دولت های آمریکا و شوروی سابق است و در معاهده فضا مقررات کلی خلع سلاح درج گردیده است. این معاهده نقطه اتکاء قطعنامه های متعدد مجمع عمومی سازمان ملل درباره خلع سلاح به شمار می‌رود» [۴۵]. «در سال ۱۹۸۴ کمیته خلع سلاح به (کنفرانس خلع سلاح) تغییر نام داد. این کنفرانس تنها نمونه از نوع خود در سطح بین‌المللی است و با تلاش آن کنوانسیون های مهمی در جهت کنترل تسلیحات نظامی مانند معاهده منع سلاح های شیمیایی و معاهده منع تولید و انباشت سلاح های بیولوژیک تهیه شد و به تصویب رسید. با وجود عدم موفقیت تلاش های صورت گرفته در کنفرانس خلع سلاح، پیشرفت سریع علم و فناوری در کنار تغییر مفاهیم و برداشت های دکترین و دولتی از مفهوم امنیت، سازوکارهای مربوط به حقوق فضا را برای پیشگیری موثر از تسلیحاتی شدن فضا با مشکل روبرو خواهد نمود. برخی از معظلات موجود در این کنوانسیون‌ها بدین شرح‌اند: اولا، این اسناد هیچ یک نمی‌توانند از آزمایش، استقرار یا حتی استفاده از سلاح، به جز سلاح‌های کشتار جمعی، در مدار زمین و فضای ماورای جو، به جز اجرام آسمانی جلوگیری به‌عمل آورند. ثانیا، این اسناد در مورد مسائلی مانند تهدید یا توسل به زور، در حالی که منشا این تهدید یا اقدام به حمله از زمین باشد فاقد هرگونه ترتیباتی هستند، مگر آنکه مفاد ماده (۳) معاهده فضای ماورای جو را در این زمینه قابل اعمال بدانیم و ثالثا، برخی معاهدات مانند موافقتنامه ماه با اقبال چندانی از سوی دولت ها روبرو نبوده‌اند که این مسئله از تعداد اندک دولت های عضو این اسناد قابل استنباط است»[۴۶]. «این موافقتنامه از این رو تهیه شد که ماه و دیگر اجرام سماوی را نیز مشمول رژیم حقوقی بستر دریاها آن‌گونه که در کنوانسیون حقوق دریاهاست، نماید» [۴۷]. «موضوع خلع و کنترل تسلیحات، از مسائلی است که در دو قرن اخیر به ویژه پس از جنگ جهانی دوم، در سه سطح سلاح های هسته‌ای، شیمیایی و بیولوژیک و از سوی سازمان ملل متحد، دو کشور آمریکا و شوروی و سایر کشورها و سازمان های منطقه‌ای و بین‌المللی بررسی شده است. با این وصف، هنوز جامعه بشری به تمام اهداف مقرر در حوزه خلع سلاح و کنترل تسلیحات نرسیده است»[۴۸].

نتیجه گیری

از آنجایی‌که می‌دانیم جنبه های مختلف استفاده نظامی از فضا و تجهیز آن با انواع تسلیحات پیشرفته علاوه بر آنکه سبب تثبیت و به نمایش گذاشتن قدرت فضایی دولت های پیشگام در این عرصه می‌شود، منجر به مسابقه تسلیحاتی در فضای ماورای جو نیز می‌گردد. این در حالی است که به زعم قدرت های برتر فضایی استفاده نظامی از فضا و بهره برداری از سیستم های فضایی برای تخریب اهداف نظامی از طریق ابزار نظامی مستقر در زمین و بالعکس، با مفاد حقوق بین‌الملل عمومی تطابق و سازگاری کامل دارد و تنها قرار دادن سلاح در فضا مغایر با این حقوق است. در واقع دیگر، بحث استفاده نظامی از فضا در مقابل استفاده صرفا صلح‌آمیز از فضا قرار ندارد، بلکه استفاده نظامی از فضا در مقابل تسلیح فضا قرار دارد و این واقعیت تلخ حاکم بر فعالیت های فضایی و حقوق فضا در عصر حاضر است. از سوی دیگر، قدرت های بزرگ فضایی همچون ایالات متحده آمریکا و روسیه، از رقابت گسترده و فزاینده در عرصه فضا و پیشبرد فعالیت های نظامی، هدفی بزرگ را دنبال می‌کنند و آن دستیابی به جایگاه برتر و اعمال سلطه در این قلمرو است در نتیجه به منظور مشروعیت بخشیدن به این اقدامات، بر آن شدند تا با ارائه تفسیر موسع از اسناد حقوقی فضا، برخی از تسلیحات را از دایرهٔ شمول این ممنوعیت ها خارج سازند. از این رو می‌توان با بررسی رژیم حقوقی حاکم بر مناسبات نظامی موجود در اسناد

حقوقی فضا و امکان سنجی و برآورد ظرفیت های استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو که مرزهای ممنوعه این استفاده ها را تعیین می‌کند و از طرفی با شناخت انواع فناوری ها و تسلیحات نظامی فضایی که از همان سال های آغازین فعالیت های فضایی نیز مورد استفاده برخی از کشورهای پیشگام فضایی تاکنون بوده‌اند؛ مخاصمات منجر به استفاده از فناوری های فضایی نظامی را شناسایی کرده و اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه را تا حد ممکن در این مخاصمات نیز بکار گرفت. باید مسئله مهم خلع سلاح فضایی را در دستورکار کوپوس و زیرکمیته حقوقی آن قرار داده و جدی‌تر از گذشته مورد پیگیری قرار داد. بنابراین لازم است برای ممانعت از تحقق سلطه برخی از ابرقدرت های فضایی بر عرصه فضا، حقوق‌دانان برجسته با بهره‌گیری از دکترین حقوقی مناسب علاوه بر آنکه تفسیری صحیح و غیرجانبدارانه از مفاد معاهدات حقوق بین‌الملل به ویژه حقوق نوپای بین‌الملل فضا داشته باشند، همچنین به تحلیل درست از انواع کاربردهای نظامی در فضا بپردازند؛ آن‌دسته از کاربردهایی که نه تنها موجبات افزایش اختلافات حقوقی بین دولت ها را فراهم می‌آورند؛ بلکه استفاده های غیر صلح آمیز از فضای ماورای جو را نیز دامن می‌زنند.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع

[1] H. Mahmoudi, *International Space Law*. Tehran: Samt Publications; Humanities Research and Development Center, P.P 71-72, 2019 (in Persian).

[2] F. Lyall., *A treatise on the law of space*. Translated by Seyed Mohammad Hosseini, Tehran: Majd Scientific and Cultural Association Publishing, P 70, 2015 (in Persian).

[3] A.K. Shams, Legal Requirements of the National Space Law of Iran, Thesis. M.Sc., Department of Public Law. University of Tehran, P 55, 2018. (in Persian).

[4] S. Hobe, "The Relevance of Current International Space Treaties in the 21st Century", *Annals of Air and Space Law*, Vol. XXVII, P. 340, 2002.

[5] A. Haley, *Space Law and Government*, NewYork, Appleton-Century-Crofts, p. 38, 1963.

[6] Nys., "Development and Formation of International Law," *The American Journal of International Law*, vol. 6, no.2, Cambridge University Press, 1912, pp. 279-332.

[7] I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, Clarendon Press, p. 5. 1990.

[8] B. Cheng, 'Custom: *the future of general state practice in a divided world*, in McDonald and Johnston, the structure and process of international law: essays in legal philosophy doctrine and theory, Martinus Nijhoff publishers, P. 513, 1983.

[9] V.S. Vereshchetin, and G.M. Danilenko "Custom as a Source of International Law of Outer Space," *J. Space L*. 13, p.22, pp. 22-35, 1985

[10] F. Razipour., *International Law and Military Exploitation of Outer Space*, First Edition. Tehran: Khorsandi Publications, P.P 90-91, 221, 2015 (in Persian).

[11] S. Madadi, and Z. Kazempour , "Study of military and weapons impact of Outer Space on the military security of the Islamic Republic of Iran with a Futuristic Approach", *Quarterly Journal of Military Science and Technology*, No 15, Vol 47, Spring 98, P.P, 79-101 , 2020 (in Persian).

[12]I.A. Vlasic, S*pace Law and the Military Applications of Space Technology, in Perspectives on International Law*, London, Kluwer Law International, p. 386 ,1995.

[13] P. Darbandi, "International Responsibility of Governments for Space Activities", *Journal of the Bar Association of Justice*, New Edition;Spring and summer 2016,Vol 37 & 38, P.P 45-78 , 2016.(in Persian).

[14] M.M Mutschler "*keeping space safe Towards a long-term strategy to arms control in space*", PRIF Report 98, Peace Research Institute Frankfurt (PRIF), P.P. 1-4, 2010.

[15] H. NejandiManesh, Y. Babaei, and I. Yaqubi, Translation of *a collection of international space law documents*.Tehran: Khorsandi, pp. 16-17, 2016 (in Pershian).

[16] B Saburi. "Study of military activity of governments in outer space from the perspective of international law", (Thesis M.Sc), International Law, Faculty of Law, Islamic Azad University, Damghan Branch, P 30 , 2013 (in Persian).

[17] M Sadeghi, and L. Raisi. "Commercial Activities in Outer Space by the Private Sector from the Perspective of Space Law", *Quarterly Journal of Private and Criminal Law Research*, Spring 1997, Vol. 35, P.P 137-154. 2019.

[18] R. Bledsoe, and B. Boczek, *Culture of International Law*. Translation: Dr. Bahman Aghaei. First Edition, 1997, Tehran: Ganj -e-Danesh Publications, P.210 (in Pershian).

[19] M.R Hosseini, "Legal Requirements of Arms Prohibition in Space Agreements", *Journal of Strategic Defense Studies*, Winter 1990, Vol.46, P.P 1-17, 1990 (in Persian).

[20] Letter of Foreign Minister Andrei Gromyko's to General-Secretary Kurt Waldheim "Consideration of a treaty on the prohibition of the stationing of weapons of any kind in outer space", UN Doc. A/RES/36/192, 20 August, 1981.

[21] The resolution on "General and complete disarmament", UN. Doc. A/36/97, 9 December, 1981.

[22] The resolution on "Conclusion of a treaty on the prohibition of the stationing of weapons of any kind in outer space", UN. Doc. A/RES/36/99, 9 December, 1981.

[23] Report of "the Second United Nations conference on the exploration and peaceful uses of outer space", UN Doc. A/CONF. 101/10, Vienna, 9-21 August 1982, p. 102.

[24] Jasentuliyana , Nandasiri., *International space law and United Nation*s, The Hague, Netherland; Boston: Kluwer Law International, P. 81 , 1999.

[25] Report of "the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space", General Assembly, Official Records: Thirty-Eighth Session. UN Doc. A/38/20, para. 77, 1983, Jasentuliyana, op. cit., 1999, p. 84.

[26] Report of "the Third United Nations Conference on the Exploration and Peaceful Uses of Outer Space", General Assembly, UN Doc. A/CONF.184/6. Vienna, 19-30 July 1999, p. 20.

[27] UN Doc. A/RES/2602 B (XXIV), 16 December 1969.

[28] The United Nation in the heart of Europe, at: www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/6286395 D9F8DABA380256EF70073 A846? Open Document, Last visit at August, 2011.

[29] D. Blake., and JS. Imburgia, "Bloodless weapons*?"*, The Need to Conduct Legal Reviews of Certain Capabilities and the Implications of Defining Them as Weapons. *Air Force Law Rev*, vol. 66, P.P. 157-191, 2010.

[30] Australian Department of Defense, *"Defense Instruction (General) OPS 44-1: Legal Review of New Weapons*", 2 June, p. 1, 2005.

[31] W. Boothby, *Weapons and the Law of Armed Conflict*, Oxford University Press, P.344, 2009.

[32] J.C. Moltz, and M. John, The Politics of Space Security. Strategic Restraint and the Pursuit of National Interests, *Stanford, CA: Stanford University Press*, pp. 42-43, 2008.

[33] H. Navadeh Topchi, *International Space law*. Tehran: Samt Publications; vol 1, Publications of the Army Ideological Political Organization, p. 13, 2000 (in Persian).

[34] G.M. Goh, "Keeping the Peace in Outer Space-A Proposed Legal Framework", vol 20, Issue 4, Space Policy, pp. 259-278, 2004.

[35] R. Ramey, "Armed conflict on the final frontier: the law of war in space".48 Air force law review, P. 55, 2000.

[36] M. Talebian Kiaklayeh, "Study of the progress of space law and the status of Iran", (Thesis M. Sc.) Department of Law, International Law, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, North Tehran Branch, pp.34-35, 2013 (in Persian).

[37] F. Razipour, and M. Najafi Asfad,."International Humanitarian Law and Military Exploitation of Outer Space", *Journal of Space Science and Technology*, Vol. 3 & 4, Issue 4, P.P 47-62, 2011 (in Persian).

[38] J. Maogoto, and S. Freeland, "The Final Frontier: "The Laws of Armed Conflict and Space Warfare", *Connecticut Journal of International Law*, Vol. 23, Issue1, pp. 1-40, 2007.

[39] The National Security Strategy of the United States of America, art. IX at: www.whitehouse. gov/nss/nss.html, last visit at: Oct.2007

[40] S. Mosteshar, "Militarization of Outer Space: Legality and Implications for the Future of Space Law", *47th Proceedings of the Colloquium on the Law of Outer Space, Vancouver*, Canada, 2004, p. 473.

[41] R. Tucehurst, "The Martens Clause and the Laws of Armed Conflict", International Review of the Red Cross (1961-1997) 37, no. 317, pp. 125-134, 1997,at:www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/57JN HY, last visit at: Oct. 2009.

[42] Diplomatic Conference on Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflict: Protocols I and II to the Geneva Conventions art. vol. 1, no. 2, 8 June 1977, 16I.L.M. pp. 1396-97.

[43] 5A/Res. 38/70, December 15, 1983, adopted on the report of the First Committee, p. 61.

[44] A/Res.38/80, December 15, 1983. p. 98.

[45] A/Res.1962 (XVIII), December 13, 1963, General Assembly 18th session.

[46] E. Aminzadeh, Y. Hosseini, R. Baqerzadeh, and Et al.*International Space Law;Outer Space Treaty*, First Edition.Tehran: University of Tehran Press, pp. 126-127, 2013 (in Persian).

[47] A. Momeni Rad, SeiyedianHashemi, *International Space Law*, Tehran: Khorsandi Publications, P. 6, 2017 (in Persian).

[48] H. Sharifi Taraz Koohi, and H. Goodarzi Raouf, "Analysis of the right of states in the production and development of military weapons from the perspective of international law", *Quarterly Journal of Security Horizons*, No 10, Vol. 36, P.P 153-179, 2018 (in Persian).